

Lättläslig företagshistoria på vetenskaplig grund

Jyrki Paaskoski & Jouni Yrjänä, *Rettig. En företagshistoria i nio generationer*, 391 s., ill., Förlaget Parvs, Helsingfors 2022.

EN FÖRETAGSHISTORIA som kombinerar finländsk tobakstillverkning, sjöfart, kalkutvinning, alkoholdrycker, sötsaker, värmeelement och mycket mer. Familjeföretaget Rettig Group är i dag en aktör som sällan syns och hörs men som trots det satt sin prägel på många olika branscher i Finland. Särskilt Åbabor hör och ser ännu bolaget i gatubilden, även om företaget sedan 1977 har sitt säte i Helsingfors och i högre grad agerar som ett investeringsföretag än som en industrikoncern. För dem som har intresserat sig för finländsk företagshistoria är koncernen utan tvekan mer känd.

Historiken *Rettig. En företagshistoria i nio generationer* lär däremot vara långt ifrån lika känd. Verket blev klart redan 2021 och gavs ut 2022, men torde för de flesta vara okänt eftersom historiken inte nått vare sig butikshyllor eller allmänna bibliotek. I nuläget finns den allmänt tillgänglig enbart som läsesalslån på Nationalbiblioteket och vid enstaka universitet – en besvikelse på många sätt eftersom koncernen Rettigs historia vore väl värd mer synlighet i samhället.

Även författarna, historikerna Jyrki Paaskoski och Jouni Yrjänä, påtalar i sitt förord att många säkerligen känner till Rettig, men att frågor om huruvida bolaget ännu tillverkar tobak och är baserat i Åbo även nådde dem under historikprojektet. Koncernen Rettig intresserar. Historiken skulle ge många läsare aha-upplevelser, en bättre bild av en av Finlands äldsta företagskoncerner och en givande samhällsskildring ur ett företagsperspektiv.

Historiken om Rettig är en utförlig skildring på drygt 350 sidor historia samt ytterligare cirka 40 sidor förteckningar och register. Från ”tobaksläktens” rötter i Tyskland på 1700-talet tar vi oss via Sverige till år 1845 då familjen Rettig grundade sin första tobaksfabrik i Åbo och Finland. Därefter följer många uppköp av företag och uttag ur olika branscher, de långvarigaste av dem tobakstillverkningen från 1845 till 1995 och rederibranschen i och med familjen Rettigs närmare hundra år långa ägo av rederiet Bore. Både företagen och branscherna beskrivs väl, samtidigt som läsaren får en god uppfattning om hur Rettigkoncernen och familjen

bakom den har påverkat och reagerat på samhällsutvecklingen samt på otagliga historiska brytningspunkter.

En utförlig notapparat och en drygt fem sidor lång käll- och litteraturförteckning hör till ovanligheterna inom den i Norden mycket omfattande genren företagshistoria. Just det kan dock författarna bakom Rettigs digra historik stoltsera med. Därtill tar historiken också upp avigsidor, misslyckanden och mer negativa aspekter av koncernens verksamhet på ett öppet och ärligt sätt. Till dem hör givetvis tobaksindustrins kontroversiella förhållande mellan vinster och hälsorisker. Nämnas bör att författarna fått skriva historiken utan förbehåll. Familjen och företaget Rettig har bidragit med material och intervjuer men i övrigt hållit avstånd till projektet. Trots det kvarstår givetvis frågan huruvida en författare av företagshistoria kan förhålla sig helt objektivt till ett dylikt historikprojekt. Av allt att döma har Paaskoski och Yrjänä lyckats så gott som det går.

Både Paaskoski och Yrjänä har en lång erfarenhet av historikskrivande, för både företag och andra samhällsaktörer. Paaskoski är docent vid både Helsingfors universitet och Joensuu universitet medan Yrjänä har en doktorsgrad från Helsingfors universitet. Det förklarar mycket väl varför de vågat ta sig an koncernen Rettigs långa och digra historia och samtidigt antagit ett mer vetenskapligt perspektiv på företagets närmare 180 år av verksamhet i Finland. Det oaktat är historiken ingen tungläst eller utpräglad vetenskaplig analys av företagskoncernen och dess många verksamheter och dotterbolag genom åren. Dispositionen är i första hand kronologisk men delvis tematisk, eftersom vi turvis följer exempelvis tobaksindustrin och rederinäringen, vilket innebär hopp i tiden som kan ge läsaren vissa bekymmer att placera den aktuella företagsverksamheten i rätt samhällskontext. Kapitelindelningen hjälper hursomhelst läsaren att hitta rätt även om man intresserar sig för enbart en del av Rettigs historia, exempelvis rederinäringen eller tobaksbranschen.

Koncernen Rettigs historia har från tidigare sammanfattats i en 100-års-historik som omspannar åren 1845–1945. När den utgavs år 1950 undvek man dock att behandla kriget och efterkrigstiden. Skribenten Eric Bahne och den dåtida styrelseordföranden i familjebolaget Rettig, Hans von Rettig, valde att avsluta historiken vid början av 1930-talet. Krigstiderna och de teman som kunde kopplas till dem var helt enkelt för känsliga att skriva om i det efterkrigstida Finland. Det är i sig mycket intressant. Även om kriget var för känsligt att tala om vid kaffebordet skulle det ha funnits möjlighet att ta sig an ämnet i en företagshistorik, framför allt ur ett ekonomiskt perspektiv. Så blev det inte.

Det tomrummet har Paaskoski och Yrjänä nu hur som helst fyllt. Från början av 1930-talet och framåt är det en mycket intressant företagshistoria läsaren får följa. Som för så många andra finländska företag var krigstiden

dramatisk. För Rettig innebar det allt ifrån bombade tobakslager i Åbo och tvångsanvändningen av Bores fartyg i krigstjänst till planer på en evakuering av hela företagsverksamheten till Sverige ifall Finland skulle bli ockuperat av Sovjetunionen. En sådan så kallad "what if-history" läser vi sällan om i böcker. Oftast får vi enbart läsa om "hur historien de facto utspelade sig", inte om vad som kunde ha hänt och inte ens om vad man planerat för och tänkt att kan bli det värsta möjliga scenariot.

Paaskoski och Yrjänä för sin Rettighistorik ända fram till 2020, men även de fick vid slutskedet av historikprojektet uppleva hur ett dynamiskt företag och ett föränderligt samhälle medförde att viktiga vändpunkter i Rettigs historia riskerade att inte hinna inkluderas i historiken. Kort efter att manuset var klart, men innan boken publicerades, avyttrade Rettig ett av sina ägda företag. Det är ett exempel på ett dilemma som varje historikskribent står inför. När man skriver om samtiden lär en hel del hinna hända direkt efter att man skrivit den sista meningen, men någonstans måste man dra streck och låta resten av historien sammanfattas i följande historik om tio, tjugofem eller kanske femtio år.

Paaskoskis och Yrjänäs historik är lättläst och bygger på en diger vetenskaplig grund. Arkivarbetet är omfattande och även tidningsmaterial och referenslitteratur har använts flitigt. Intervjuerna späder på där arkivmaterialets avslöjanden tagit slut. Bildmaterialet kompletterar texten och är även det omfattande, ända från starten på 1800-talet till i dag, något som inte alltid är lätt att lyckas med.

Ätminstone den svenskspråkiga utgåvan av historiken lider något av en del slarv- och språkfel, särskilt med tanke på att boken i övrigt är så diger. Därtill har företag med kopplingar till Rettig på en del håll behandlats något bristfälligt. Huruvida orsaken ligger i källorna eller tolkningen av dem är oklart. Det oaktat är Rettigs färskaste historik en fascinerande och välskrivna berättelse, inte bara om ett finländskt företag utan också om en företagsläkts framgångssaga, en företagshistoria i nio generationer.

Christoffer Holm